

Розділ 2. ДЕРЕВНА РОСЛИННІСТЬ У ФІТОДИЗАЙНІ, ЛАНДШАФТНІЙ АРХІТЕКТУРІ ТА ОЗЕЛЕНЕННІ

УДК 582. 91242

Проф. В.П. Кучерявий, д-р с.-г. наук – НЛТУ України

СИМВОЛИ І ФОРМОТВОРЕННЯ У ФІТОДИЗАЙНІ ТА ЛАНДШАФТНІЙ АРХІТЕКТУРІ

Викладено теоретичні основи фітодизайну та формотворення у ландшафтній архітектурі.

Ключові слова: символ, фітодизайн.

Prof. V.P. Kucheriavyj – NUFWT of Ukraine

Symbols and form-building in phytodesign and landscape architecture

This article describes the theoretical basis of phytodesign and form building in landscape architecture.

Keywords: symbols, phytodesign

Краса врятує світ... Ці мудрі крилаті слова сьогодні перетворюються у дійсність. Коли я бродив вуличками бельгійського міста Гент і заглядав у дворики, які на відміну від багатьох наших, львівських, відкриті для огляду (низенькі огорожі – все це для декорації), душею і серцем відчував: ці люди люблять красиве. Дизайн двориків різноманітний, не подібний один на одного. У неділю головна площа міста перетворюється у квітучий ринок: грає духовий оркестр, батьки з дітьми оглядають це численне "біорізнноманіття", купують декоративні деревця чи горщики з розсадою, насіння квітів, розкішні букети. Невдовзі все це куплене добро прикрасить садиби городян. Будучи громадянином старовинного міста, історична частина якого включена у список Світової культурної і природної спадщини (до речі, цей статус має і Гента), можна тільки мріяти про таку "всенародну" любов до красивого.

Львів – місто старовинних садів і парків – має у своєму розпорядженні чудові взірці садово-паркового мистецтва (парки європейського значення – ім. Івана Франка, Стрийський, "Високий Замок", численні бульвари, сади і сквери). У них мають львів'яни черпати садівничу мудрість, любов до краси, пізнавальну цікавість до рослинного багатства. Адже знання рослинного потенціалу лежить в основі фітодизайну: мистецтва створення різноманітних композицій з рослин як в екстер'єрі, так і в інтер'єрі.

Фітодизайн як окрема галузь знань, яка, як і ландшафтна архітектура та ландшафтний дизайн, займаються образотворенням. Різниця полягає тільки в масштабі дійства: якщо ландшафтний архітектор, наприклад, планує парк чи сквер, а дизайнер ландшафту – скажемо, квіткове чи вечірнє світлове оформлення партеру перед парадним входом до театру, то фітодизайнер займається "символотворенням", тобто створенням різних рослинних композицій, які викликають у людини певні почуття.

Якщо проаналізувати основні чинники ландшафтного проектування, то можемо виділити окремі функції фітодизайну, які впливають із сенсорних особливостей людського організму, таких як зір, слух, нюх, дотик, смак (рис.).

Рис. Основні чинники ландшафтного проектування

Найширший діапазон у світосприйнятті, без сумніву, має зір. Йому властива здатність відрізнити як ахроматичні, так і хроматичні кольори і їхні відтінки. Зір людини розрізняє найрізноманітніші форми предметів і їхній масштаб. Зблизька він розпізнає окремі найдрібніші деталі предмета, а здалека – його силуєт.

Фітодизайнер, який знає усі особливості і можливості візуального сприйняття, буде приближувати або ж віддаляти предмет (наприклад, дерево або кущ), відкриватиме його для кращого огляду або ж закривати від людського ока, якщо він не вартий уваги глядача.

Основними напрямками фітодизайну є: об'єднання, візуальне регулювання, перспективізація, модуляція, посилення, пом'якшення, привертання, відвертання, нагадування, символічне вказування тощо.

Рослини здатні об'єднувати простір. Візьмемо для прикладу бульвари Києва, Харкова, Одеси, Львова – це справжні об'єднувачі простору. Яким би, наприклад, виглядав Хрещатик без тінистих алеїних посадок. Коли у Львові замість високої стриженої берлінської тополі посадили б низькорослі кулеподібні клени, організуюча і об'єднуюча роль насаджень бульвару на пр. Т.Г. Шевченка загубилася б. Вирубубання у Львові та і в інших містах невеликих скверів і будівництва на їх місці будинків ліквідує об'єднуючу роль зелених насаджень.

Фітодизайнер, як вже згадувалось, використовує рослини для закриття непривабливих місць. Водночас він вирішує, що виставити на показ глядачу. Це т. зв. прийоми "візуального регулювання". У такий спосіб з дерев і чагарників утворюють "рамки", "вікна", які скеровують увагу глядача на мальовничі пейзажі чи цікаві архітектурні споруди. Наприклад, таку "рамку" створюють алеїні посадки бульвару на просп. Свободи у Львові, акцентуючи увагу на високохудожню споруду театру опери і балету.

До візуального регулювання належить прийом, який називають контролем перспективи (лінійна та повітряна перспектива).

Дуже влучно особливості повітряної або, як її ще називають, кольорової перспективи, описав Г. Гейне в поемі "Атта Троль" (перекл. В. Левики):

Если ты глядишь на горы
Издали – они сияют,
Щедрым солнцем разодеты
В золото и в гордый пурпур.
Но вблизи наряд их меркнет, –
Так всегда бывает в мире:
Блик величия земного
Только световой эффект.

Усвідомлення дизайнером можливостей рослин, які він використовує у своєму проєкті, приносить спостерігачу і свідоме, й підсвідоме відчуття задоволення.

Виділяють два аспекти естетичного використання рослин як доповнювальних елементів. Перший, наприклад, передбачає заповнення вже існуючого простору серед житлових будинків. Тоді це доповнення, передусім деревними рослинами, може сягати близько 50 % простору. Другий аспект бере до уваги доповнення вже існуючої рослинності (природної чи штучної) і здійснюється через використання форм, барв і текстури рослин.

Естетична цінність визначається привабливістю. Людину приваблює колір, текстура, аромат, тінь, краса, продукти живлення. Визнання привабливості рослин означає розуміння їх естетичності.

Рослини часто використовують для відвертання уваги. На шосейних дорогах із швидкісним рухом висаджують зелені смуги з метою відвертання уваги водія від довколишнього простору або ж закриття непривабливих місць. Зелені насадження часто виконують роль підсилювачів довкілля: висаджене на високій горі дерево підсилить горбистість ландшафту, а висаджене на рівнині – пустинність місцевості.

Високі дерева у сучасній кубічній забудові, де переважають строгі прямі лінії, пом'якшують їх своїми заокругленими зеленими кронами, немов би відтісняючи на задній план непластичні форми бетону і цегли.

Дуже часто дерева виконують роль вказівників. Наприклад, хоровод із старих лип поблизу дороги вказує на наявність посередині цього зеленого круга кринички або джерела чи просто місця перепочинку. Такі дерева ще називають "індикаторами" (дуби Богдана Хмельницького, які зустрічаємо в багатьох областях України, верба Т.Г. Шевченка у Стрийському парку, дуб цісаря Франца-Йосифа поблизу курорту Моршин тощо). У старовину у містах такими деревами-індикаторами були старезні дуб чи липа біля колодязя, де збиралися "погомоніти" городяни.

У ландшафтній архітектурі часто зустрічаємося з так званими зіставленими індикаторами. Такими є високі зелені стіни, сформовані по периметру садиби або ж невисокі бордюри, що обмежують внутрішній простір саду. У такий спосіб вони індикують штучні, наприклад, кам'яні огорожі, а точніше закритий простір.

Рослини можуть також нагадувати про щось знайоме, близьке, яке колись довелося бачити, відновити спогади про "старі часи" або ж місця давніх зустрічей. Це може бути глухий куточок парку, де людина уявляє себе дале-

кою від цивілізації. Тому в парках варто створювати зони тихого відпочинку з типовими лісовими пейзажами.

У фітодизайні використовують також поняття "замінника символу", яке стосується символічного використання окремих рослин або фрагментів рослинності як замінників навколишнього середовища. Наприклад, зелений килимок барвінку у тінистому палісаднику символізує діброву, де він росте під наметом деревостану. Це може бути також мальовничий розарій серед щільної міської забудови, як характерний елемент садово-паркового пейзажу. Такими символами-модифікаторами підкреслюють суть і приналежність природи, дорогій серцю кожній людині.

Зовнішній вигляд рослин – текстуру, розмір, форму, колір – часто використовують фітодизайнери для заміни очевидності шляхом зіставлення. Наприклад, рослини малого розміру можуть заставити спостерігача почувати себе вищим і навпаки. Такі прийоми називають модуляцією виду. Завдяки уяві фітодизайнера можна маніпулювати барвами, відтінками, світлом і тінню, силуетами. Особливо ефектним є використання тіні, яка може бути довгою і короткою, густою і дрібною (стоячою і рухливою – сонячні "зайчики"), падати на галявину або ж на водне плесо.

Деревні посадки посилюють виразність елементів проектування: позначають напрями циркуляції переходів, виходів, місць сервісу, автостоянок. Водночас насадженнями відокремлюють існуючі архітектурні елементи один від одного. Дякуючи периметральній посадці дерев і кущів, простір стає чіткішим, організованішим.

Найважливіше у використанні рослин, які застосовують у фітодизайні, це їхня декоративність. Тому фітодизайнер вміло використовує і характерне за формою листя, і яскраве цвітіння, і ефектні плоди, і золоті барви осені.

Слух, подібно до зору, також бере участь у світосприйнятті людини. Звуки можуть приносити задоволення та радість і навпаки, можуть викликати неприємні відчуття. Шум водоспаду чи дзюрчання струмка – ці емоційні ефекти вдало використовувались в італійських ренесансних садах. Ще у стародавньому китайському та японському садівництві брали до уваги особливості шелесту крон сосен і заростей бамбука.

Фітодизайнери все частіше використовують здатність рослин виділяти різні запахи. Мені довелося бути свідком, як велика туристська група з Китаю, приїхала до Національного Ботанічного саду НАН України вдихнути аромати знаменитого бузкового саду. До речі, в час цвітіння бузків (а їх тут є багато видів і сортів) спостерігається великий наплив до саду відвідувачів – киян і його гостей. Люблять відвідувачі ще один "пахучий" сад – сад чубушників.

Ароматичними властивостями володіють хвойні дерева і кущі, особливо у суху й теплу погоду, коли відбувається інтенсивне виділення ефірних речовин. Фітодизайнер їх обов'язково розмістить поблизу оглядового майданчика чи доріжки, або ж поблизу будинків. Крім ароматичних властивостей, хвойні володіють фітонцидністю – здатністю вбивати або ж пригнічувати розвиток патогенних мікроорганізмів.

Змалку, пізнаючи світ, людина намагається доторкнутися (тобто відчувати дотиком) до різних рослин, особливо до їхнього листя. Адже одна з них

має гладеньке листя, інша – шорсткувате, а окремі – навіть колюче. У ботанічному саду університету м. Пізи – в одному з найстаріших ботсадів у Європі – створений прогулянковий маршрут для незрячих, які пізнають світ прекрасного дотиком.

Фітодизайнери сьогодні працюють у різних галузях, особливо в оформленні урочистих прийомів, весільних залів, різноманітних конференцій. Їм доступне мистецтво ікебани, яке прийшло до нас з Японії. Фітодизайнеру доводиться працювати як з живими рослинами, так і з їхніми неживими аналогами. До речі, штучні квіти, якими сьогодні заповнені наші інтер'єри, є даниною моді.

Згадуються два епізоди, які свідчать про скороминучість штучних рослин і композицій. У кінці 80-х років мені довелося брати участь у Всесвітньому екологічному конгресі, який відбувався в Москві у недавно зданому в експлуатацію Хаммерівському центрі. У холах його численних споруд стояли високі зелені дерева з дещо екзотичним блискучим і матовим листям. Я дивувався тіньовитривалості цих дерев. Але коли підійшов до одного з них, виявилося, що листя і саме дерево штучні. Сьогодні у нас у багатьох громадських і навіть у житлових приміщеннях досить поширене аналогічне використання штучних рослин або їх квітів.

Другий епізод, пов'язаний з відвідуванням одного з ресторанів у Брюсселі, де весь інтер'єр ресторану прикрашений живими квітами "на зріз", а посередині невеликого холу – величезна ваза з сотнями живих троянд.

Якщо брати до уваги, що композиції з живих рослин мають власні колір, форму, текстуру, запах і т.п., то робота фітодизайнера у цьому випадку відповідає природній тязі людини до того, що приносить їй естетичну насолоду, а отже, до того, що вона успадкувала від попередніх поколінь. Це те, що сьогодні називають генетичною пам'яттю. Водночас, високодекоративні композиції із штучних рослин чи їх квітів або плодів мають також право на існування. Бо ж вони нагадують живі рослини, які є віковичними символами нашого буття.

У ландшафтній архітектурі, яка намагається гармонізувати взаємодію компонентів культурного і природного ландшафту, виділяється декілька типів формотвірних елементів. Це, зокрема, масив, гай, куртинна група та солітер. Virізняють також лінійні форми насаджень – алея, бордюр, живопліт, боскет. У давнину, особливо в часи Відродження та французького класицизму, поширеними були лабіринти.

Масиви – це великі за площею лісові чи паркові насадження, які можуть бути темними або світлими, похмурими або радісними, можуть вони бути й зловіще таємничими. Згадаймо "Лісову пісню" Л. Українки, де Лукаша у лісовій гушавині підстерігають лісовик, водяник, "той, що греблі рве", патерчата, перелесник. Проте вони тільки на перший погляд страшні, а потім виявиться, що вони доброзичливі і "людяні". У давнину, ще до прийняття християнства, східні слов'яни оберігали таємничі "пущі", де жили добрі і злі духи.

Символом людського щастя з давніх-давен був райський сад у тойбічному світі, який завжди повний квітів і плодів. В іудеїв – це був сад Едему, у кельтів – Айвалон (яблуневий сад), у полінезійців – сад Ава-ікі. Епікур в еллінську епоху пропонує концепцію земного саду-раю, "саду насолод".

Садово-паркове мистецтво з давніх часів до наших днів виконує суспільне замовлення, намагаючись створити "райські" умови буття на протигагу існуючому бездуховному, відірваному від природи світу.

Гай – невеликий однопорідний лісок, знаний з давнини. Якщо ліс (пуща) лякав людей своєю безкрайністю і похмурістю, то гай ніс якісь особливі почуття – радості чи легкого смутку.

У Павла Тичини відвідування гаю – це відвідування гаю-раю:

А я у гай ходила
По квітку ось таку.
А там дерева "люлі"
І все отак зозулі:
"Ку-ку, ку-ку".

У С. Єсеніна гай (рос. роща), немов жива істота:

Отговорила роща золотая
Березовым, веселым языком,
И журавли, печально пролетая,
Уж не жалеют больше ни о ком.
Не обгорят рябиновые кисти,
От желтизны не пропадет трава,
Как дерево роняет тихо листья,
Так я роняю грустные слова...

Образ саодинокї смерічки, як зразок стійкості і мужності у боротьбі зі стихією, створив Д. Павличко у вірші "Смерічка":

Внизу під скелями срібляста річка,
А над проваллям, на самім краю,
Стоїть висока, рівна, ніби свічка,
У гостроверхій шапочці смерічка.
І в плесі розгляда красу свою.
Немов гуцулка горда і смілива –
Вона сп'ялася на скали карниз.
І я боюсь, коли бушує злива,
Що ось прийде хвилина нещаслива, –
Смерічка посковзнеться і впаде вниз
Але корінням ґрунту кам'яного
Незримо й цупко держиться вона,
У спеку воду дістає із нього,
А в бурю пригинається розлого
До каменя, напнута, як стріла.

Тема саодинокості, де її відзеркаленням є саодиноке дерево, зустрічаємо у поезії всіх народів. Особливо глибоко вона прозвучала у двох великих поетів – Г. Гейне і М. Лермонтова, де героїнею є саодинок саосна.

На севере диком стоит саодинок
На голой вершине саосна
И дремлет, качаясь, и снегом слепучим
Одета, как ризой, она.
И снится ей все, что в пустыне далекой,
В том крае, где солнца восход,
Одна и грустна на утесе горячем
Прекрасная пальма растет.

Ця ж тема звучить у романтичній поемі Т.Г. Шевченка "Тополя":

По діброві вітер віє
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До саодинок долу.
Стан високий, лист широкий –

Нащо зеленіє?
Одна, одна, як сирота
На чужині гине.

Щоправда, тополя у поета уособлює не тільки самотність, смуток, долю, але й самостійність, гордість, впевненість:

Тополі по волі
Стоять собі, мов сторожа,
Розмовляють з полем
(Поема "Сон")

Пустку, згадку про колись розкішне життя символізують у А. Міцкевича в'юнкі плющ і дикий виноград, що пнуться стінами зруйнованого часом Бахчисарая:

Повився темний плющ і дикий виноград
По вікнах, по стіні подобою альтани;
Р у ї н а – пише тут на мурах гість незнаний
Як Валтасарові, на віковичний згад.
(А. Міцкевич "Бахчисарай", переклад М. Рильського)

Лаврові вінки – символи слави і величі відомі ще з античних часів. В епоху Ренесансу цей символ продовжує жити. У "Божественній комедії" Данте Аліг'єрі пише:

О божа доблесте, як подих твоїй
Примножить сили цим писанням бідним
З відбитків, знятих в пам'яті моїй,
Лиш ти під своїм галуззям рідним
Побачиш і даси мені вінок,
Мені зробивши цього змісту гідним.
Так рідко, батьку, лист я рву з вінка
На шану Цезаря або поета
(Одна з людських ганебних помилок!)

Ландшафтний архітектор чи дизайнер, створюючи свої високодекоративні об'єкти, мусять пройти складний шлях від "образомислення" до "образотворення". Цьому вони мають вчитися у високої поезії та високохудожнього образотворчого мистецтва.

Література

1. Кучерявий В.П. Фітомеліорація. – Львів: Світ, 2003. – 540 с.
2. Grey G. Urbanforestry. – Canada: I. Wuiley. 1994. – 391 s.
3. Thomasius H., Schmidt P. Wald, Forestwivtsanjt uma Umnwelt. – Bonn: Economica Verlag, 1996. – 435 s.

УДК 630*27

Асист. У.Б. Баиуцька, канд. с.-г. наук – НЛТУ України

РОСЛИННІСТЬ ПОРОДНИХ ВІДВАЛІВ ШАХТ ЧЕРВОНОГРАДСЬКОГО ГІРНИЧОПРОМИСЛОВОГО РАЙОНУ

Розглянуто тенденції формування на породних відвалах вугільних шахт зональної малополіської рослинності.

Ключові слова: рослинне угруповання, сукцесія, деградації, фітомеліорація, природне заростання.